

Jugoslavenska instrumentalizacija UN-ova ohridskog Seminara o manjinskim pravima iz 1974.

Kovač, Vinko

Source / Izvornik: **Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2021, 53, 277 - 304**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.17234/RadoviZHP.53.25>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:828022>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Jugoslavenska instrumentalizacija UN-ova ohridskog *Seminara* o manjinskim pravima iz 1974.

Rad predstavlja analizu dviju vidljivih usporednih agendi (UN-a i SFRJ) prije i tijekom održavanja *Seminara* o manjinskim pravima u Ohridu 1974. te oblikâ instrumentalizacije s pomoću kojih su se one trebale ostvariti. Kako bismo što preciznije dali interpretaciju glavnog istraživačkog problema, poslužili smo se spoznajama političke historije te kritičke analize diskursa koje omogućuju istovremeno dubinski prodor u tematiku, ali i stavljanje u širi politički globalni kontekst.

Uvod

U poslijeratnoj Jugoslaviji nacionalno je pitanje smatrano riješenim. To je postignuto punom afirmacijom nacionalnih prava na deklarativnoj i legislativnoj razini. Takva pozicija proizlazila je iz internacionalnog karaktera socijalističke teorije unutar kojeg etnički element prestaje biti glavnim kohezivnim faktorom te ga zamjenjuje klasna borba na putu prema besklasnom društvu. Socijalno tako nadomješta nacionalno, a izazov prevladavanja povijesno konfliktnih međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji pokušalo se riješiti konceptom bratstva i jedinstva

Percipirajući svoje rješenje optimalnim načinom reguliranja nacionalnog pitanja, SFRJ se koristi svojim međunarodnim utjecajem kako bi podastrla taj princip kao ogledni model široj međunarodnoj zajednici.

Takvu međunarodnu poziciju Jugoslavije dovelo je u pitanje Hrvatsko proljeće, shvaćeno u Jugoslaviji, ali i izvan nje kao ideološka i nacionalna pobuna koja duboko kompromitira jugoslavenski model rješenja nacionalnog pitanja, kao i međunarodni položaj Jugoslavije. Osobito je loše na međunarodnom planu bilo primljeno nedemokratsko gušenje i obračunavanje s političkim protivnicima.

Zbog toga državni vrh traži način obnove međunarodnog ugleda, a priliku dobiva neposredno nakon gušenja pobune. Naime, Hrvatsko proljeće išlo je ukorak s onovremenim europskim i svjetskim trendom otvaranja nacionalnog i manjinskog pitanja. Usvajanjem Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima počinje propitivanje nacionalnih i manjinskih rješenja u sklopu međuna-

rodne zajednice pa su krajem 60-ih i u 70-ima organizirane brojne konferencije i seminari u sklopu kojih se ta tematika obrađivala. Naravno, mnoge su države nastojale pridonijeti konceptualnom shvaćanju nacija i manjina, predstavljajući svoj model rješavanja složenih pitanja, osiguravajući istovremeno svojevrsan prestiž u međunarodnoj zajednici u slučaju prihvatanja njihova modela. Stoga je jedna takva manifestacija izuzetno pogodna za ispravljanje narušenoga ugleda, pogotovo ako se osigura uloga suorganizatora. Taj put izabrala je i Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, organiziravši 1974. u suradnji s Ujedinjenim narodima međunarodni *Seminar o unapređenju i zaštiti ljudskih prava, nacionalnih, etničkih i drugih manjina*¹ u Ohridu (dalje: ohridski *Seminar* ili *Seminar*).

Ako uzmemo u obzir predstavljen kontekst, jasno je kako *Seminar* biva organiziran u oportuno vrijeme za obje strane. Imajući stoga u vidu povijesnu i geopolitičku perspektivu, u ovom ćemo radu nastojati prikazati jugoslavenski višeslojni pokušaj instrumentalizacije organiziranja ohridskog *Seminara* te (ne) podudarnost dviju postojećih agendi.

Teorijsko-metodološki pristup

S historiografskog aspekta istraživanju ohridskog *Seminara* pridano je nedovoljno pozornosti jer ionako malen broj dosadašnjih radova pripada domeni pravne znanosti. Uočili smo da većina autora sasvim marginalno obrađuje tijek organiziranja i održavanja *Seminara*, a više pozornosti pridaje finalnim zaključcima, što je ujedno razlog spomena ohridskog *Seminara* kao događaja manje ili nikakve relevantnosti. Drugim riječima, proučavanje procesa organizacije i provođenja *Seminara* ostavljeno je postrani, a na važnosti pridavalo se dihotomnom pristupu u kojem su sudionici razgraničili „tradicionalne“, to jest „povijesne“ manjine (nastale pomicanjem granica tijekom prošlosti) od „novih“, odnosno „dobrovoljnih“ manjina koje nastaju priljevom inozemne radne snage.² Također, navodilo se kako je nekolicina sudionika zaključila da migrantski radnici (kao dobrovoljne manjine) ipak predstavljaju posebnu kategoriju, no ne bi trebali uživati ista politička prava, odnosno ne bi trebali posjedovati državljanstvo zemlje u kojoj rade.³ Na tragu je ukazanim razmišljanjima i pravni stručnjak te autor knjige *Minorities and international law* Kamal Ahmad Khan koji u svojem članku citira § 22. službenog izvješća sa *Seminara*, bez dodatne analize⁴, dok se u preostaloj

¹ Seminar 1974: ST/TAO/HR/49.

² THIO 2005: 149.

³ MICHALSKA 1998: 150.

⁴ KHAN 2016: 33-48.

literaturi *Seminar* u Ohridu bilježi kao kratka crtica u političkoj biografiji⁵ ili vremenski pogrešno citiran događaj.⁶

Proučena literatura o ohridskom *Seminaru* pruža nam mogućnost izvlačenja dvaju zaključaka. Prvo, bitno je uočiti da su autori u dosadašnjim pristupima najčešće konzultirali dijelove konačnog UN-ova izvješća iz 1974, a ponekad, ali puno rjeđe, knjigu Borisa Višinskog koja, uz konačno izvješće, sadrži i popis te tekstove referata predstavljenih na *Seminaru*. Dakle, tematski fokus radova uglavnom je bio usmjeren prema službenim i objavljenim dokumentima odobrenima od Ujedinjenih naroda koji kao zaključci nemaju velik legislativni kredibilitet (poput deklaracija ili konvencija). Drugo, uslijed pravne analize ohridskog *Seminara* iznikla je neopravdana ocjena njegove političke irelevantnosti koju karakterizira svojevrsna nedosljednost.

Doduše, iako nema dvojbe da je pravno značenje *Seminara* bilo malo budući da zaključci nisu bili obvezujući ni za zemlje sudionice, a kamoli druge svjetske zemlje, to ne znači da je događaj sâm po sebi bio irelevantan. Uostalom, *Seminar* u pravnom smislu nije ni mogao biti značajan jer je krajem 60-ih i u 70-ima⁷ napravljen prvi pomak k značajnijem proučavanju manjina. Spomenimo i da je tek 1992, dakle gotovo 20 godina nakon održavanja ohridskog *Seminara*, donesena UN-ova Deklaracija o manjinama, kojom se pravno reguliraju manjinska pitanja te ima obvezujući pravni i politički karakter.⁸ Prema tomu, sedamdesetih godina manjinska problematika još je uvijek bila unutarnje političko pitanje pojedine zemlje koje se rješavalo internim zakonskim aktima ili bilateralnim sporazumima, a u pravilu su to bili sporovi između dviju susjednih zemalja.

Međutim, jednom kada preusmjerimo fokus s unutarnjeg uređenja manjinskog pitanja na predodžbu o uređenju statusa manjina koja je plasirana međunarodnoj zajednici, tada više nema govora o unutarnjopolitičkoj situaciji pojedine zemlje, već o statusu manjina koji je često služio za promicanje imidža i stvaranju pozitivne predodžbe o zemlji na vanjskopolitičkom planu. Stoga valja posvetiti pozornost statusu koji se kanio plasirati na međunarodnom javnom događaju radi postizanja željenog političkog učinka, a ne stvarnom položaju manjina unutar

⁵ Riječ je o Boutrosu Boutros-Ghaliju, a dalje vidi: GEDEON 2007: 225.

⁶ AKBULUT I AKTOPRAK 2009: 242.

⁷ Donošenjem Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima 1966, čije se pravne norme počinju primjenjivati od 1976. u državama potpisnicama. Vidi dalje: *Minority Rights* 2010: 1; NORMAND I ZAIDI 2008: 208.

⁸ U prvom članku Deklaracije istaknuto je kako se manjine temelje na nacionalnom, etničkom, kulturnom, religijskom ili lingvističkom identitetu te da država ima obvezu štititi njihovo postojanje. No, istovremeno se naglašava da ne postoji internacionalno dogovorena definicija koje grupe čine manjine te da svaka definicija manjine treba uključivati objektivne faktore poput postojanja zajedničkog etniciteta, jezika ili religije te subjektivne faktore poput osjećaja pripadnosti, to jest identifikacije pojedinca pripadnikom manjine. Vidi dalje: *Minority Rights* 2010: 2-3.

države. Upravo to vidimo kao oblik instrumentalizacije ohridskog *Seminara*. Zato se nećemo oslanjati isključivo na dokumente proizašle iz rada *Seminara* nego i na događaje, odnosno odluke koje su mu prethodile, a koje bacaju novo svjetlo na tu manifestaciju. S tim ciljem ovaj se rad temelji na analizi izvorne arhivske građe⁹, dostupne u arhivskom fondu „Savjet Izvršnog vijeća Sabora za odnose s inozemstvom (1967.-1977.)“¹⁰ te na analizi originalnih izvješća UN-a¹¹ sa zaključcima sa *Seminara*¹² te zbornika radova o ohridskom *Seminaru* u uredništvu Borisa Višinskog.¹³ U konceptualnom smislu rad je zamišljen kao analiza u domeni političke historije, a u metodološkom smislu oslanja se na spoznaje kritičke analize diskursa (engl. *Critical discourse analysis* – dalje: *CDA*) jer su svi izvori pisane naravi pa je takav pristup najpogodniji s obzirom na to da omogućava duboku analizu i elaboraciju ovog događaja.

Kritička analiza diskursa se kao interdisciplinarni pristup prvotno javlja 1970-ih, kad u lingvističkim krugovima dolazi do prepoznavanja uloge jezika pri uspostavljanju pozicije moći u društvu.¹⁴ Suvremena kritička analiza diskursa promatra jezik kao društvenu praksu, za čije razumijevanje valja uzeti u obzir kontekst u kojem se on javlja, a za analizu su posebno pogodni institucionalni, politički, rodni i medijski diskursi, nudeći izravno svjedočanstvo o odnosima društvene borbe i sukoba. Pritom analiza nije usmjerena samo na transparentne jezične elemente već i na one manje vidljive, koji na jednak način mogu prikazati razmjer dominacije, diskriminacije, moći ili kontrole.¹⁵ Drugim riječima, jedan je od ciljeva *CDA* kritičko istraživanje društvene nejednakosti i kako se ona izražava, signalizira, konstituira, legitimira u jeziku te pojedinom diskursu.¹⁶ Zbog toga detaljna analiza diskursa nije samo ovisna o jeziku, već je potrebno ukazati na socijalne te povijesne procese i strukture koji omogućavaju pojavu specifičnog pojedinačnog ili kolektivnog diskursa.¹⁷ Tu ideju dodatno razrađuje nizozemski teoretičar diskursa Teun van Dijk ukalupljivanjem u princip trokuta „diskurs-kognitivnost-društvo“. Naime, Dijk pod diskursom podrazumijeva komunikacijski

⁹ Riječ je o stotinjak dokumenata koji su nerijetko obilježeni povjerljivim ili strogo povjerljivim statusom.

¹⁰ Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA), HR-HDA-1409: Savjet Izvršnog vijeća Sabora za odnose s inozemstvom (dalje: SIVSOI) (1967 – 1977).

¹¹ Zahvaljujem Dori Kelemen na skeniranju originalnog izvješća pohranjenog u knjižnici u Jeni (Njemačka).

¹² Seminar 1974: ST/TAO/HR/49.

¹³ VISHINSKI 1977.

¹⁴ WODAK 2001: 5.

¹⁵ Isto: 2-3.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto: 3.

događaj koji uključuje ne samo kontroverzne interakcije i pisane poruke već i geste, mimike, uručke, slike te bilo koji drugi znakovni ili multimedijски doprinos. Nadalje, termin kognitivnost u sklopu trokuta obuhvaća kako osobni tako i socijalni aspekt, odnosno uvjerenja, ciljeve, evaluacije, emocije ili bilo koji drugi izraz mentalnih ili pamtidbenih procesa uključenih u diskurs ili interakciju. Naposljetku, koncept društva integrira ne samo lokalne mikrostrukture već i globalne, kolektivne i političke strukture poput pokreta, organizacija, političkih sistema ili drugih apstraktnih svojstava raznih društva i kultura.¹⁸

Budući da nas u ovom radu najviše zanima višeslojni pokušaj instrumentalizacije ohridskog *Seminara*, Dijkov diskurzivno-kognitivno-društveni trokut stvara odlične analitičke pretpostavke za analizirane dokumente nastale prije ili nakon *Seminara* kao događaja u sklopu kojeg se jezikom, to jest specifičnom verzijom političkog diskursa nastojao steći položaj političke moći i dominacije. Pritom pod pojmom diskursa nemamo u vidu samo razmjenu ideja za vrijeme *Seminara*, već u taj segment, prema Dijkovu principu, svrstavamo svaki interni dopis, članak u novinama, napisani referat, audio-vizualni propagandni uradak, službeni izvještaj ili ine dokumente koji reflektiraju onovremene međunarodne političke strukture i konstelacije. No, prije posvećivanja diskurzivnim oblicima na ohridskom *Seminaru*, to jest analitičkom dijelu ovog rada, moramo u skladu s gornjim shvaćanjima prezentirati sociološki i povijesni kontekst unutar kojeg nastaje taj specifičan diskurs.

Korelacija nacionalne i manjinske problematike u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji i međunarodnoj zajednici

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija bila je višenacionalna država, ali je homogenizirana na ideološkom fundamentu pa potreba za nacionalnom unifikacijom na unitarnoj jugoslavenskoj osnovi nije postojala.¹⁹ Opterećujuće povijesno nasljeđe pokušalo se prevladati pomirbenim konceptima bratstva i jedinstva među narodima te socijalističkog internacionalizma, omogućavajući suživot velikom broju ljudi unutar multietničke i multikulturalne države.²⁰ To čini jednu od važnijih distinkcija između monarhističke i socijalističke Jugoslavije. Dok prva nastoji stvoriti središnju dominantnu naciju i privilegira sve koji se po tom ključu izjašnjavaju, druga u svojem teorijsko-ideološkom razmatranju uopće ne spominje jugoslavensku naciju.²¹ Nadalje, socijalistički režim ne samo da nije pokušao stvoriti unificiranu naciju, već je afirmirao postojanje nacionalnih identi-

¹⁸ DIJK 2001: 97-98.

¹⁹ JOVIĆ 2017a: 76.

²⁰ Isto.

²¹ GJIDARA 2001.

teta koji do tada nisu bili politički subjekti, poput Muslimana i Makedonaca. Oni *de facto* bivaju uzdignuti na jednak položaj kao i ranije priznati narodi (Hrvati, Srbi i Slovenci).²²

Naravno, postavlja se pitanje što je s „jugoslavenstvom“ koje se nerijetko interpretira kao nadnacionalni osjećaj prisutan i nametnut od socijalističkog vrha. Doduše, u sklopu popisa stanovništva 1961. pojavljuje se mogućnost jugoslavenškog nacionalnog opredjeljenja, ali ne kao režimski forsirana, pa ni favorizirana identifikacija. To je vidljivo iz popisâ stanovništva iz 1961, 1971. i 1981. Tako se 1961. 0,01% sveukupnog broja stanovnika proklamiralo Jugoslavenima; 1971. 1%, a 1981. 5%.²³ To znači da u dvadesetogodišnjem razdoblju značajna većina stanovništva bira slobodno izjašnjavanje svoje specifične nacionalne, to jest narodne pripadnosti, brišući istovremeno znak jednakosti između jugoslavenstva te svojevrsnog nametnutog nadnacionalnog izjašnjavanja. Jugoslavenstvo bi prije valjalo interpretirati kao odraz socijalističkog interesa i svijesti, odnosno unutarnju logiku razvoja socijalističkog društva na temelju jedinstva radničke klase na koju se pozivao politički vrh.²⁴

S druge strane, socijalistički sustav uspostavljen nakon 1945. homogenizirao je politički i ideološki aspekt društva te onemogućivao pojavu novih političkih opcija ili ideoloških konstrukata.²⁵ Upravo je taj nedostatak demokratičnosti vodio k nacionalističkim tendencijama pa su mnogi vodeći jugoslavenski komunisti ujedno postali i nacionalisti, zagovarajući interese republike, što se identificiralo s nacijom, odnosno nacionalizmom kao diskriminirajućom etiketom. Onima koji nisu htjeli izdati ideologiju internacionalizma i klase nadjenut je naziv „dogmatici“ jer su zagovarali snažniji marksistički, radnički i klasni pristup politici.²⁶ Naglašene podjele postale su bjelodane već u 60-ima, kada Jugoslavija zapada u krizu ideologije, a kulminacija je (barem u SR Hrvatskoj) bila početkom 70-ih,²⁷ što je u ono vrijeme bilo abrevijaturno nazvano MASPOK-om, odnosno kasnije Hrvatskim proljećem. Zbog toga nacionalizam u sklopu Hrvatskog proljeća nije predstavljao glavnu ugrozu režimu, već je u njemu živjela ideja odmaka od službene državne ideološke pozicije, što je u danom trenutku bilo puno opasnije za opstojnost SFRJ. Na kraju krajeva, to je razvidno i u *Izvjestaju o stanju u Savezu Komunističke Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove*, usvojenom na 28. sjednici Centralnog komiteta SK Hrvatske 8. svibnja 1972. u kojem je navedeno kako se u prvom dijelu *Izvjestaja* prikazuje „(...) stanje u Savezu komunista Hrvatske u

²² JOVIĆ 2017a: 77.

²³ GJIDARA 2001.

²⁴ Garaudy i Perović prema: Isto.

²⁵ JOVIĆ 2017a: 77-79.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto: 79.

odnosu na eskalaciju nacionalističkih djelatnosti, a ne nacionalizam kao takav u svim njegovim pojavnim oblicima i tendencijama.²⁸

Upravo je dvojnost Hrvatskog proljeća u kojoj je na površini bilo otvoreno nacionalno pitanje, a u dubini skriveno ideološko pitanje, zahtijevala pozornost režima te rješavanje i jednog i drugog aspekta. Međutim, posredno otvaranje nacionalnog pitanja, a samim time i manjinskog, nije bio usamljen slučaj u ono vrijeme. Dapače, moglo bi se konstatirati da je u tom pogledu SFRJ išla ukorak s vremenom jer je manjinsko pitanje otvoreno i na svjetskoj razini UN-ovim usvajanjem Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. U tom se dokumentu prvi put na međunarodnoj razini uočava potreba za pravnom zaštitom manjina temeljenih na nacionalnom, etničkom, kulturnom, religijskom ili lingvističkom identitetu.²⁹ Međutim, u nedostatku konsenzusa oko koncepta „manjina“ u međunarodnoj zajednici, odmah nakon donošenja spomenutog Pakta, imenovana je komisija predvođena talijanskim profesorom prava Francescom Capotortijem, čija je zadaća bila iznijediti analizu o percepciji manjinske problematike u svijetu. Analiza je trebala poslužiti kao polazišna točka unificiranja terminskog shvaćanja „manjina“, kako u budućoj provedbi normi Pakta ne bi dolazilo do različitih pravnih interpretacija.³⁰ Zbog toga je Capotorti u desetogodišnjem periodu u nekoliko navrata podnosio izvještaj Potkomisiji za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina, prezentirajući tako revidirana shvaćanja komisije, zaključno s 1977, kada je podneseno konačno izvješće.³¹

Dakako, dugotrajno istraživanje komisije nije prošlo neopaženo te je potaknulo interes u mnogim zemljama s težnjom doprinosa razumijevanju koncepta manjina, jačajući istovremeno ideološki položaj tih zemalja u vezi sa shvaćanjem i rješanjem osjetljivog pitanja. Te se prijemore pokušalo prevladati organiziranjem međunarodnih seminara posvećenih manjinskom pitanju koji postaju platforma za terminološko-ideološka nadmetanja i gdje politički diskursni oblici igraju glavnu ulogu. Sukladno s time, SFRJ je, organizirajući ohridski *Seminar*, nastojala prema inozemstvu prikazati „pravu“ sliku Jugoslavije te pobiti medijska i diplomatska previranja koja su pretходила procesu organiziranja, a koja su bila usmjerena prema obračunu s političkim neistomišljenicima. U takvom će se kontekstu, kao što ćemo dodatno razraditi niže, ohridski *Seminar* pretvoriti u savršenu pozornicu za promidžbu manjinskog/nacionalnog rješenja jer je u sklopu jednog događaja SFRJ u ulozi redatelja i glavnog glumca imala priliku izložiti sve pogodnosti njezina modela socijalizma.

²⁸ ŠUVAR 1974: 350.

²⁹ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „Izvještaj o znanstvenom skupu rasne, etničke i nacionalne manjine Sarajevo, 12. – 13. prosinca 1973.“, 2-3.

³⁰ PETRIČUŠIĆ 2005: 48.

³¹ NORMAND I ZAIDI 2008: 418.

No, prije detaljnijeg razjašnjenja važno je naglasiti kako smo svjesni razlike između rješavanja nacionalnog i manjinskog pitanja, to jest razlike u složenosti jednog i drugog. Također, razumijemo nezahvalnost stavljanja znaka jednakosti među tim pitanjima, no razlogom našega gotovo sinonimnog baratanja nacionalnom i manjinskom problematikom jest ideološki položaj vladajućih koji smo tako nastojali reprezentirati. Najbolje ga je sažeo Koča Jončić u svojoj knjižici *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*³², objasnivši da Komunistička partija Jugoslavije prema nacionalnim manjinama već i prije Drugog svjetskog rata ima jasno određen stav. Naime, Partija je polazila od toga da je Jugoslavija „mnogonacionalna država“ s dužnošću osiguranja ravnopravnosti ne samo pojedinih naroda već i svih nacionalnih manjina.³³ Dakle, već se u ranoj fazi vodila integracijska politika manjina u narodnooslobodilački pokret, a kasnije AVNOJ te ostale političke organe i organizacije, kako bi se stvorili federalni uvjeti koji će dosljedno regulirati ravnopravno sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u stvaranju i izgradnji Jugoslavije.³⁴

Drugim riječima, manjine su aktivno sudjelovale u stvaranju države te su u novoj konstelaciji društvenih i političkih odnosa zauzimale esencijalno mjesto jer njihov status zrcali percepciju unutrašnje i vanjske politike te sve aspekte društvenog socijalističkog života. Tim više što su prezentaciji potpune ravnopravnosti pridane karakteristike konstitutivnog mita uklesanog prvotno u čl. 13. i 48. Ustava iz 1946, a zatim u Osnovnim načelima Ustava iz 1963. i 1974. Takvo poimanje upotpunjeno je konceptom socijalističkog samoupravljanja koji je u svojem sociološkom aspektu podrazumijevao uspostavljanje koherentnosti zajednice.³⁵ Međutim, ako tome, danas često kritiziranom, nerealnom konceptu dodamo dvojnost identiteta i interesa manjina koja obuhvaća ne samo sve političke kontroverze već i odnos prema zaštiti prava manjina, istovremeno osiguravajući teritorijalnu cjelovitost i sigurnost države³⁶, preostaje nam samo konstatirati kako je Jugoslavija bila u nezavidnom položaju početkom 70-ih. Naime, Hrvatsko proljeće nije ostavilo traga samo na ideji bratstva i jedinstva među narodima i narodnostima, već je djelomično podrivalo promoviranje mirne koegzistencije na kojoj se zasnivala vanjska politika SFRJ.³⁷ Tim više što je popraćenost krize u Jugoslaviji bila znatno veća nego što je politički vrh očekivao i mogao prihvatiti. Utoliko je režim bio spreman uložiti golem napor s ciljem umanjenja štete na vanjskopolitičkom

³² Koča Jončić bio je jedan od izlagača na ohridskom *Seminaru*, a ovom knjigu koristimo se kao primjerom da je manjinsko pitanje bilo ključno u socijalističkoj teoriji Jugoslavije.

³³ JONČIĆ 1962: 14.

³⁴ Isto: 26.

³⁵ JANDRIĆ 2005: 336.

³⁶ MILARDOVIĆ I VUKIĆ 1998: 6.

³⁷ JAKOVINA 2017: 468.

imidžu. Kao potencijalno učinkovit način pojavila se mogućnost organiziranja međunarodnog seminara posvećenog pitanju manjinskih prava, na kojem je glavna namjera bila prezentirati proklamirani jugoslavenski model kao ogledan način reguliranja manjinskih prava. Dodatnu pogodnost predstavljalo je otklanjanje sumnje u mogućnost obračunavanja političkog vrha s krizom tih razmjera.

Gornju tvrdnju omogućuje usporedba većeg broja izvještaja, bilješki i telegrama iz ukupno 35 zemalja koji su pohranjeni u Hrvatskom državnom arhivu.³⁸ Međutim, ne možemo s empirijskom točnošću jamčiti konačnost tog popisa jer postoji mogućnost dodatnih izvještaja o zbivanjima unutar SR Hrvatske, koju nismo bili u stanju otkloniti zbog trenutačne epidemiološke situacije te nemogućnosti putovanja u druge zemlje i pristupa njihovim arhivima (npr. Srbija), gdje bismo pronašli dodatne informacije i upotpunili podatke. U svakom slučaju, 24 od pronađenih 35 zemalja koje su izvještavale o unutrašnjim previranjima u Jugoslaviji bile su u razmatranju da ih se pozove na *Seminar*, što čini 68,6%. Među njima su sve značajnije sile poput SAD-a, SSSR-a, Njemačke, Ujedinjenog Kraljevstva, Kanade i Indije, a izbačene su zemlje poput Vatikana, Maroka, Tunisa, Alžira itd. Na kraju su poslana 22 pozivnice,³⁹ što bi iznosilo 62,9% zemalja koje su pisale o Jugoslaviji, dok se u konačnici pozivnicama nisu odazvali samo Francuska i Brazil, što nas dovodi do podatka da je 57,1% zemalja koje su pratile unutarnja zbivanja u Jugoslaviji sudjelovalo u *Seminaru*. Uz to moramo napomenuti da je Jugoslaviji bilo u planu lobirati za što veću prisutnost svjetskih sila na *Seminaru*, ali i što veći broj susjednih zemalja⁴⁰ kako bi ispravila vanjskopolitički imidž i prezentirala konsolidaciju sistema.

Dakle, agenda SFRJ bila je iskoristiti ohridski *Seminar* kao platformu kojom će se međunarodnoj zajednici s pomoću različitih diskurzivnih oblika prezentirati rješenje unutardržavne krize u obliku unutarnjih reformi te ponovnog i silnijeg uspostavljanja bratstva i jedinstva svih naroda i narodnosti. Također, iznijevši na vidjelo sliku o ravnopravnosti naroda i narodnosti na federativnoj razini, pogotovo Makedonaca, namjera je bila usmjeriti pozornost međunarodne zajednice na manjinske sporove sa susjednim zemljama. Nadalje, kako *Seminar* kores-

³⁸ Te su države: Australija, Belgija (i Luksemburg), Kanada, Argentina, Tanzanija, Austrija, Italija, Mađarska, Njemačka, Češka, Cipar, Kongo, Francuska, Turska, Nizozemska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Švicarska, Indija, Finska, Japan, SSSR, Grčka, Tunis, Alžir, Vatikan, Indonezija, Rumunjska, Maroko, Egipat, Brazil, Tajland, Bugarska, Švedska, SAD. Vidi dalje: HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 112, „Informacije o potencijalnim ugrozama političkog sustava“.

³⁹ Pozivnice su poslana sljedećim zemljama: Australiji, Belgiji, Kanadi, Austriji, Italiji, Mađarskoj, Njemačkoj, Cipru, Kongu, Francuskoj, Turskoj, Ujedinjenom Kraljevstvu, Indiji, Finskoj, SSSR-u, Rumunjskoj, Egiptu, Brazilu, Tajlandu, Bugarskoj, Švedskoj i SAD-u. Vidi dalje: Seminar 1974: ST/TAO/HR/49, § 4.

⁴⁰ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „INFORMACIJA Seminar OUN o manjinama u Ohridu“, 2.

pondira s donošenjem Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima te s razdobljem rada netom osnovane komisije zadužene za analizu percepcija manjina, razumljivo je da je i sâm profesor Capotorti sudjelovao u radu *Seminara* te bio jedna od istaknutijih ličnosti. Između ostalog, svim sudionicima podastrt je njegov preliminarni izvještaj iz 1973. kao jedan od triju ključnih dokumenata koji su dani svakom sudioniku *Seminara*.⁴¹ Budući da je izvješće bilo otvorenog karaktera, to jest o njemu se moglo raspravljati, kritizirati ga i nuditi vlastita shvaćanja, propagirajući svoja nacionalna i manjinska rješenja te zagovarajući vlastiti politički diskurs za manjinska pitanja, rasprava na *Seminaru* predstavljala je idealnu priliku za pokušaj revidiranja UN-ova izvještaja i stjecanja pozicije moći. Kao jedna od zemalja koje nisu u potpunosti bile suglasne s tadašnjom Capotortijevom definicijom,⁴² Jugoslavija je iskoristila otvoren karakter izvješća, izazivši lingvističko-ideološke zamjerke te nudeći istovremeno alternacije. Glavna opaska odnosila se na anteponirane elemente identifikacije neke skupine kao manjine (jezične, kulturne, tjelesne, povijesne i religijske posebnosti), smatrajući ih zastarjelima i sredstvom ojačavanja klasične teze o manjinama i većinama.⁴³ U takvom shvaćanju manjine su ranjive i potrebno ih je dodatno zakonski štiti, no one same rijetko odlučuju o razini zaštite. Dodano je i kako „manjina“ već na terminološkoj razini ne može biti ravnopravna s „većinom“ pa su ponuđeni alternativni termini „naroda“ i „narodnosti“.⁴⁴ S druge, pak, strane, stvaranje federacije automatizmom sprečava dominaciju bilo koje skupine, pogotovo ako u nju uđu multinacionalna društva po slobodnoj volji njezinih konstitutivnih dijelova.⁴⁵ Kraće rečeno, modelom federacije u kojoj vlada bratstvo i jedinstvo među narodima i narodnostima.

S druge strane, kako bi se shvatila UN-ova agenda, moramo ukratko prezentirati tijela u sklopu UN-a s ovlaštenjem provođenja međunarodnih seminara za ljudska prava. Kao što je ranije spomenuto, za zajedničko organiziranje *Seminara* u Ohridu zaslužni su SFRJ i UN. Međutim, razumljivo je da u detalje organizacije samog *Seminara* nisu bile angažirane sve frakcije jedne, odnosno druge strane. Konkretno, za UN to su bila dva tijela, jedno krovno – Komisija za ljudska prava, te jedno specijalizirano – Potkomisija za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina, dok je vrh SFRJ osnovao Jugoslavenski privremeni odbor za pripremu *Seminara* OUN-a.

⁴¹ Preostala dva dokumenta: referat o temi „Unapređenje i zaštita ljudskih prava manjina u radničkim pitanjima“ Međunarodne organizacije rada te Izvješće s ljubljanskog *Seminara* iz 1965. Vidi dalje: Seminar 1974: ST/TAO/HR/49, § 17 i 18.

⁴² CAPOTORTI 1977: 7.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto: 8.

⁴⁵ Seminar 1974: ST/TAO/HR/49, § 40.

Komisija za ljudska prava utemeljena je 1946 (preimenovana je 2006. u Vijeće za ljudska prava) s ciljem razvitka zakonskog okvira ljudskih prava. Ona je bila glavno tijelo za uvođenje legislativnog reda nakon kaosa i patnji uzrokovanih Drugim svjetskim ratom. Dobila je zadatak razraditi i odgovoriti na pitanja poput: Što je to „pravo“; Koje su razlike između pojedinačnih i općih prava; Predstavljaju li ljudska prava standard štićen moralnim imperativima ili zakonskim obavezama; Kako nadzirati i kažnjavati eventualno kršenje općih prava; te ono najvažnije, a ujedno i najteže pitanje: Kako oblikovati novi globalni etički standard u pisanju zakona koji bi odgovarao i zadovoljio potrebe raznovrsnih društava?⁴⁶ Razvidno je kako su ova pitanja opća, apstraktna i malne retorička jer ovise o političkoj percepciji u društvu uslijed čijih razlika univerzalno prihvatljiv odgovor spada u kategoriju mitskih bića – postoje tvrdnje o egzistenciji, ali zapravo nikad nisu pronađena. Isto tako, važno je napomenuti da Komisiji za ljudska prava pripadaju sve karakteristike političkog tijela s izabranim političkim predstavnicima iz raznih zemalja. No, prije donošenja političkih odluka obvezatno je konzultiranje sa stručnim tijelima, odnosno specijaliziranim potkomisijama, uvažavajući njihova profesionalna izvješća.⁴⁷ Uslijed toga, za ovaj je rad najvažnije stručno tijelo spomenuta Potkomisija za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina. Njezina signifikantna uloga uključivala je provođenje istraživanja na području ljudskih prava i donošenje službenih preporuka (engl. *recommendations*) sa svrhom prevencije diskriminacije po bilo kojoj osnovi i posebnim naglaskom na zaštitu ranjivih skupina.⁴⁸ U skladu s time, u cijelom razdoblju djelovanja Potkomisije organizirani su seminari i konferencije o osjetljivim i aktualnim problemima koji su se izravno ticali ljudskih prava. Pritom valja imati na umu kako su konferencije bile većeg obujma, dok su seminari predviđali tridesetak članica sudionica (s 2 ili 3 predstavnika), dvanaestak zemalja promatračica i 50 – 100 osiguranih mjesta za široku javnost.⁴⁹ Na primjer, *Seminar* u Ohridu, iako će u ovom radu biti predstavljen iz nacionalnog aspekta, nije bio ograničen isključivo na taj element, već je velikim dijelom bio organiziran zbog još jednog svjetskog problema, onog rasnog.⁵⁰ Prosvjedi 1968. i pozornost koju je to pitanje polučilo u SAD-u stvorili su priliku za aktivniju raspravu o rasnoj problematici u međunarodnoj zajednici. Porast senzibiliteta za rasnu nejednakost vidi se pogotovo 1970-ih, kada je 10.

⁴⁶ NORMAND I ZAIDI 2008: 3.

⁴⁷ Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights 2020.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „SEMINARI O LJUDSKIM PRAVIMA ORGANIZOVANI U OKVIRU PROGRAMA SAVETODAVNIH SLUŽBI U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA“, 3-5.

⁵⁰ Autor je stava da postoji samo jedna ljudska rasa, bez podjela prema boji kože, no zbog historijske točnosti koristimo se tim terminom u njegovu onovremenom značenju.

prosina 1973. UN proglasio početak *Dekade borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije*.⁵¹ Dakle, neposredno prije organiziranja *Seminara* započela je nova važna dekada UN-a u kojoj su održane višestruke konferencije i seminari o toj temi.

Iz svega što je napisano vjerujemo kako je bjelodano da je glavna agenda UN-a podrazumijevala rješavanje složenog apstraktnog pitanja, vodeći računa o globalnom političkom kontekstu. To bi, pak, značilo da njihovi predstavnici na *Seminaru* na čelu s profesorom Capotortijem nisu bili skloni ideološkim specifičnostima s nerijetkim tendencijama uzrokovanja prepucavanja, već su težili što manjem ideološkom upletanju i očuvanju principa univerzalnosti eventualnog rješenja kojim bi se osigurao kvalitetan doprinos u sklopu procesa globalnog prihvaćanja koncepta manjina.

Također, za kraj ovog segmenta rada i prije posvećivanja samim sredstvima instrumentalizacije, potrebno je odgovoriti na još jedno pitanje koje strpljivo levitira u zraku. Je li ohridski *Seminar* doista mogao imati toliki utjecaj na konačno Capotortijevo izvješće koje se i u suvremeno doba navodi kao jedno od najobuhvatnijih, najdetaljnijih i najcitiranijih izvješća te tematike?⁵² Odgovor je potvrđan jer već unutar samog sadržaja konačnog izvješća zaključci sa *Seminara* zauzimaju znakovito mjesto. Naime, u prvom dijelu izvještaja Capotorti se bavi konceptom „manjine“, navodeći da njegova analiza uključuje pet segmenata. Prvi je u obliku interpretacije termina „manjina“ od strane Međunarodnog suda UN-a. Drugi segment obuhvaća predloženu definiciju Potkomisije za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina (koja je imenovala specijalnog izvjestitelja, to jest njega samoga). Treći je segment njegova interpretacija u sklopu provedene studije. Četvrti su segment komentari dani na temu „manjine“ u sklopu ohridskog *Seminara*, a posljednji je segment interpretacija i definiranje termina „nacionalne manjine“ od strane Vijeća Europe.⁵³ Drugim riječima, konačno izvješće *Seminara* u Ohridu čini jedan od pet dokumenata koji su u desetogodišnjem radu komisije utjecali na oblikovanje koncepta manjine u Capotortija, a time i globalne zajednice.

Naravno, pri organizaciji nekog događaja, a pogotovo međunarodnog *Seminara* velikih razmjera, važno je razlikovati plan od realizacije, osobito ako postoje toliko različite namjere organizatora događaja. Zbog toga bismo u nastavku htjeli ukazati na diskurs kojim se Jugoslavija poslužila kako bi pospješila ostvarivanje svoje agende, odnosno kako bi utjecala na što snažniji prodor jugoslavenskih ideoloških stavova u sâm tijek rasprave *Seminara* u Ohridu, a, posljedično tomu, i u konačno Capotortijevo izvješće.

⁵¹ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 6, „Informacija o pripremi aktivnosti SFRJ tokom Dekade borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije“, 1.

⁵² MILARDOVIĆ I VUKIĆ 1998: 5-6.

⁵³ CAPOTORTI 1977: V.

Igra moći na ohridskom Seminaru o manjinskim pravima

Proces manipulacije koji za cilj ima političku instrumentalizaciju *Seminara* započinje sklapanjem temeljnog sporazuma između SFRJ i UN-a u kojem se definiraju infrastrukturne pretpostavke održavanja *Seminara* te organizacijske smjernice sa svrhom reguliranja prava i obveza obiju strana (npr. organiziranje prevoditelja, daktilografa i stenografa, smještaja, hrane, materijala, isplata putnih troškova, troškova smještaja itd.).⁵⁴ Već na temelju tog dokumenta Jugoslavija nastoji osigurati početnu prednost. Naime, u sklopu sporazuma Jugoslavija je kao zemlja domaćin dobila uobičajeno pravo imenovanja „(...) do 5 učesnika, 5 zamenika i posmatrača (...)“⁵⁵. Pritom valja upozoriti na omašku u citiranom prijevodu jugoslavenske inačice dokumenta. Engleska riječ *adviser* je u ovom kontekstu prevedena kao „posmatrač“, što nije u potpunosti točno jer bi precizniji i logičniji prijevod bila riječ „savjetnik“.⁵⁶ Ta terminološka diskrepancija između pojmova „savjetnik“ i „promatrač“ neobično je važna. Status promatrača uglavnom imaju nevladine i specijalizirane organizacije (eventualno zemlje koje ne dobiju pozivnicu, nego, vođene interesom, pošalju svoje predstavnike) i ne pripadaju pojedinim delegacijama, dok savjetnici pripadaju državnim delegacijama (npr. i sâm profesor Capotorti sudjelovao je na *Seminaru* u sklopu talijanske delegacije). Nadalje, promatračima je omogućeno aktivno sudjelovanje na *Seminaru* prema protokolu kojim je predviđeno da se nakon završetka rasprave, ili u njezinoj završnoj fazi, to jest kada više nije bilo komentara članova delegacija, odnosno kada je nastao višak vremena za pojedini aspekt dnevnog reda, mogu uključiti u raspravu uz prethodno odobrenje predsjedavajućeg.⁵⁷

Ponovimo kako je SFRJ u krajnjem slučaju imala pravo na 5 delegata, 5 zamjenika delegata i 5 savjetnika. Savezno izvršno vijeće je krajem svibnja (manje od mjesec dana do *Seminara*) imenovalo jugoslavensku delegaciju, čiji su članovi

⁵⁴ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „Prevod sporazuma između Ujedinjenih nacija i Vlade Jugoslavije“.

⁵⁵ Zbog jezične formulacije unutar samog izvora, moguće su dvije verzije čitanja te konstrukcije. Prva podrazumijeva da je Jugoslavija imala pravo imenovanja 5 delegata i 5 zamjenika delegata te savjetnika, odnosno raspolagala je mogućnošću imenovanja 10 sudionika na *Seminaru*. Druga, pak, inačica, kojoj smo skloniji zbog ostalih pronađenih dokumenata, podrazumijeva da je raspolagala pravom određivanja 15 sudionika, to jest 5 delegata, 5 zamjenika delegata te 5 savjetnika. Vidi dalje: Isto, „SEMINARI O LJUDSKIM PRAVIMA ORGANIZOVANI U OKVIRU PROGRAMA SAVETODAVNIH SLUŽBI U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA“, 2.

⁵⁶ Zahvaljujem Moniki Bogović na pomoći oko prijevoda ovog termina i provjeri logičnosti prijevoda „promatrač“.

⁵⁷ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „SEMINARI O LJUDSKIM PRAVIMA ORGANIZOVANI U OKVIRU PROGRAMA SAVETODAVNIH SLUŽBI U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA“, 9.

bili: Dimče Belovski (šef delegacije), Miljan Komatina (zamjenik šefa delegacije), Pajazit Nuši, Marinko Grujić i Koča Jončić. U svojstvu zamjenika izabrani su: Mijat Šuković, Ivan Ginovski, Lašzló Rehak, Silvo Devetak, Atif Purivatra i Naste Čalovski.⁵⁸ Većina ovih ljudi obnašala je onodobno visoku političku dužnost u jednoj od saveznih republika. Podatak koji plijeni pozornost jest da Jugoslavija UN-u mimo popisa delegata i zamjenika delegata šalje i popis savjetnika, uz opasku da popis nije završni. Na njemu se mogu pronaći imena sljedećih većinom profiliranih stručnjaka za manjinsku problematiku: Miladin Gvozdenov, Branimir Janković, Aleksandar Peleš, Gavro Perazić, Zagorka Ilić i Todor Bojadžijević.⁵⁹ Drugim riječima, jugoslavenska delegacija već je u tom trenutku brojila 5 delegata, 6 zamjenika i 6 savjetnika.

Iako je teško objasniti kako je Jugoslavija ostvarila početno, a usput najaviti dodatno povećanje vlastite delegacije, predmnijevamo da su jugoslavenski dužnosnici pronašli i u potpunosti iskoristili rupu u sporazumu, što je omogućilo povećanje broja delegacije. Naime, drugim člankom sporazuma s UN-om predviđeno je da Jugoslavija u rad *Seminara* može uključiti poznate ličnosti u kojih je prisutan poseban afinitet za problematiku *Seminara*.⁶⁰ Vjerujemo da je upravo pod tom krinkom Vlada SFRJ uvela još 10 specijalista, odnosno savjetnika, što je povećalo njezinu delegaciju na sveukupno 27 članova, koliko ih možemo pronaći u službenom popisu sudionika.⁶¹ Tako konačnu delegaciju nisu činili samo politički dužnosnici (15 članova) već i pravni stručnjaci te sveučilišni profesori sa sklonošću prema manjinskoj problematici (12 članova).⁶²

Iako nismo pronašli dokument koji izravno propisuje kako su i jesu li savjetnici mogli sudjelovati u raspravi, ili su morali prolaziti kroz proceduru kao i promatrači (zbog čega je neophodno lučiti razliku među tim pojmovima), logično je pretpostaviti da su mogli slobodno sudjelovati, što dodatno ojačava jugoslavensku poziciju. To se može iščitati iz nekoliko indicija. Neki od jugoslavenskih savjetnika napisali su tzv. „monografije zemalja“, odnosno referate za *Seminar*. Funkcija tih monografija bila je dvojaka: potaknuti buduće sudionike na proaktivno promišljanje o tematici prije samog održavanja *Seminara* te osiguravanje smanjenog broja intervencija za trajanja diskusije. Spomenimo i to da su referati prvotno pisani na službenom jeziku pojedine zemlje te zastupaju poglede državnog vrha, odnosno

⁵⁸ Isto, kut. 93, „Kopija telegrama saveznog sekretarijata za inostrane poslove br. 424054“, 1.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto, kut. 94, „Prevod sporazuma između Ujedinjenih nacija i Vlade Jugoslavije“, 2.

⁶¹ Seminar 1974: ST/TAO/HR/49, aneks 1.

⁶² Među stručnim imenima možda su najzvučnija: Hajredin Hodža, onovremeni dekan Pravnog fakulteta u Prištini, Branimir Janković, profesor internacionalnog prava u Beogradu, Juraj Andrassy i Budislav Vukas, profesori internacionalnog prava u Beogradu i Zagrebu, te Todor Džunov, profesor internacionalnog prava u Skoplju.

države iz koje referat dolazi.⁶³ S obzirom na obujam, znanstvenost i složenost, nedvojbeno je da su monografije morale biti ranije napisane kako bi UN stigao prevesti dokumente i proslijediti ih ostalim zemljama, kako bi se osiguralo da članovi svih delegacija budu upoznati i pripremljeni za raspravu.⁶⁴ Dakle, referati su proračunato podijeljeni osobama koje će kasnije moći sudjelovati u raspravi, iako nisu bile delegati ili zamjenici (što u jugoslavenskom slučaju čine 4 osobe).⁶⁵ S druge strane, usporedi li se popis delegata⁶⁶ i napisanih referata⁶⁷ ostalih zemalja, možemo ustvrditi da su gotovo sve zemlje teret pisanja referata prebacile na službenog predstavnika (osim Poljske, čiji je referat napisao zamjenik delegata). Isto tako, u jednom telegramu jugoslavenske su vlasti svojoj delegaciji izravno dale do znanja koji članovi moraju biti spremni (bez obzira na njihov status u sklopu delegacije). Tako su za prvu točku dnevnog reda, vezanu uz mjere osiguranja ljudskih prava manjina na državnoj razini, morali biti spremni: Koča Jončić (koji će biti prvi sigurni govornik), zatim Šuković, Grujić, Rehak, Gvozdenov, Andrassy, Hajredin Hodža i Pulivatra, dok su za drugu točku dnevnog reda, vezanu za regionalnu i svjetsku suradnju u promidžbi i zaštiti prava manjina s pomoću bilateralnih ili multilateralnih sporazuma, istraživanja i učenja, stvaranja socijalnih kontakata i drugih veza morali biti spremni: Belevski, Janković, Perazić, Gvozdenov, Peleš, Čalovski, Komatina, Popovski, Zografski, Gruda, Ginovski i Ilić.⁶⁸ Ponovno, ako usporedimo ova imena sa službenim popisima *Seminara*, uvidjet ćemo da određene ličnosti imaju status savjetnika. Uz sve to, Dimče Belovski imenovan je predsjednikom seminarškog Vijeća, dakle imao je ovlasti odobravanja ili odbijanja uključivanja sudionika u raspravu, što dodatno osnažuje jugoslavensku poziciju. Iz navedenog je bjelodana jugoslavenska tendencija smišljenog povećanja broja vlastite delegacije kako bi, osim političkih dužnosnika, na *Seminaru* raspologala i primjerenim brojem stručnjaka koji bi, ako se za to ukaže potreba i prilika, mogli argumentirano parirati i intervenirati u raspravu, to jest kako bi mogla utjecati na sadržaj i tijek rasprave o manjinama s ciljem uspješnijeg promoviranja vlastite politike i imidža.⁶⁹

⁶³ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „SEMINARI O LJUDSKIM PRAVIMA ORGANIZOVANI U OKVIRU PROGRAMA SAVETODAVNIH SLUŽBI U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA“, 3.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Vidi tablicu u prilogima rada.

⁶⁶ Seminar 1974: ST/TAO/HR/49, aneks 1.

⁶⁷ Isto: § 16.

⁶⁸ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „Prijepis telexa Beograd 524/522 Izvršno vijeće SR Hrvatske“, 1 i 2.

⁶⁹ Razmjeri jugoslavenske potrebe osiguravanja dovoljnog broja stručnjaka vide se na primjeru organiziranja znanstvenog simpozija u Sarajevu s temom rasnih, etničkih i nacionalnih manjina u prosincu 1973. Na tom su simpoziju sudjelovali i: Todor Džunov, Budislav Vukas, Juraj Andrassy

Prema svemu izloženom, vidljivo je kako su napori SFRJ na tom planu pošli za rukom organizatoru jer je od 27 zemalja⁷⁰ koje su sudjelovale (ne računajući zemlje promatračice) s ukupno 76 sudionika⁷¹, Jugoslavija brojila 27 članova, što iznosi 35,5% ukupnog broja aktivnih sudionika, a napisala je 9 od 26 „monografija zemalja“, što bi značilo da je 34,6% objavljenih i poslanih monografija jugoslavenskog podrijetla. Drugim riječima, jugoslavenska je strana u svim točkama dnevnog reda sudjelovala s relativnom većinom, što svjedoči o političkoj važnosti koju je prepoznala u *Seminaru*. Međutim, ukazane manipulacije, koje su zapravo bile internog karaktera s obzirom na to da su se ticale dogovora UN-a i SFRJ, iako su važne same po sebi, predstavljaju tek bazu na kojoj se gradila daljnja javno vidljivija manipulacija *Seminarom*.

Prvi segment koji ide u prilog tvrdnji o manipulaciji na javnoj razini te podiže sumnju u proklamirane motive jugoslavenskog organiziranja *Seminara*, odnosi se na jezičnu formulaciju koja je neposredno prethodila motivima u Izvještaju s 28. zasedanja Generalne skupštine UN-a.⁷² U sklopu konstatacije „Prilikom prihvatanja ponude da se ovaj seminar održi u Jugoslaviji, imali smo u vidu sledeće (...)“⁷³, postoji pojedinost koja ukazuje na jugoslavensku manipulaciju činjenicama. Stavljamo naglasak na sintagmu „prihvatanje ponude“. Takva intonacija upućuje na zaključak da je UN Jugoslaviji predložio organiziranje seminara, što, pak, otvara pitanje zašto bi jedna globalna organizacija tražila takvo što od neke države kada se dotadašnja praksa zasnivala na kandidaturi zainteresiranih zemalja? Jugoslavija je svoj tobože izniman položaj pokušavala prikazati kao priznanje za uspješnu organizaciju *Seminara* u Ljubljani 1965. o multinacionalnim društvima.⁷⁴

Iako se dvojba o organizatoru ohridskog *Seminara* na prvi pogled čini nevažnom, ona je za Jugoslaviju u propagandnom smislu bila iznimno važna jer se i tako nastojalo graditi imidž iznimnog ugleda Titove Jugoslavije u svijetu. Osim toga, ako bi UN samoinicijativno pozvao Jugoslaviju da organizira *Seminar* na temelju stručnosti i iskustva, njezini izgledi za utjecaj na Capotortijevu komisiju bili bi svakako veći. Nasuprot tomu, ako je Jugoslavija inicirala organiziranje *Seminara*, temelji za utjecaj na komisiju bili bi manji. Da je ovdje bila riječ o manevru jugoslavenske Vlade bez stvarne osnove, proizlazi iz proceduralnih preduvjeta

· i Hajredin Hodža, čija imena pronalazimo i na službenom ohridskom popisu sudionika. Vidi dalje: Isto, „Izvještaj o znanstvenom skupu rasne, etničke i nacionalne manjine Sarajevo, 12. – 13. prosinca 1973.“, 1.

⁷⁰ Vidi kartu u prilogu rada.

⁷¹ Seminar 1974: ST/TAO/HR/49, aneks 1.

⁷² HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 5, „IZVJEŠTAJ sa XXVIII ZASEĐANJA GENERALNE SKUPŠTINE ORGANIZACIJE UJEDINJENIH NACIJA“.

⁷³ Isto: 261.

⁷⁴ Isto, kut. 94, „INFORMACIJA Seminar OUN o manjinama u Ohridu“, 4.

organiziranju međunarodnih foruma pod pokroviteljstvom UN-a. Odredbom 926 (X) Generalne skupštine Ujedinjenih naroda propisano je da:

„Prvi korak u organizaciji seminara o ljudskim pravima je; prema tome, prijem poziva od strane vlade koja sve predlaže za organizovanje seminara. Čim vlada pozove generalnog sekretara da organizuje seminar i odredi temu kao i godinu održavanja, seminara, pristupa se pregovorima preko Stalne misije u vezi takvih detalja kao što su tačan datum održavanja seminara, dnevni red, određivanje učesnika vlada koje su pozvane na seminar itd. Čim se gore pomenuti detalji reše sa vladom-domaćinom, zaključuje se sporazum u vezi seminara kojim se određuju odgovornosti i službe obezbeđene od strane Ujedinjenih nacija i vlade-domaćina.“⁷⁵

Drugim riječima, Jugoslavija je, prema propozicijama UN-a, neizbježno morala inicirati održavanje *Seminara* o zaštiti prava manjina, no predodžba o UN-u kao inicijatoru bolje se uklapala u njezine javno proklamirane motive:

„(...) a/ naš poznat interes za problematiku manjina; b/ doprinos koji bi seminar pružio afirmaciji jugoslovenskog rešenja nacionalnog pitanja i položaja naroda i narodnosti / što bi moglo da posluži kao vrsta modela OUN/; c/ da će se seminar održati u veoma povoljnom trenutku – posle usvajanja novog Ustava SFRJ i Ustava socijalističkih republika i pokrajina, kao i posle X kongresa SKJ; d/ tokom Dekade OUN o borbi protiv rasne diskriminacije kojoj bi Jugoslavija na ovaj način dala krupan doprinos; e/ održavanje seminara u Jugoslaviji omogućava nam da ubuduće u OUN i na drugim mestima pokrećemo problematiku manjina.“⁷⁶

U prvim trima izraženim motivima prepoznajemo povijesni i sociološki okvir koji izravno utječe na politički diskurs vezan za *Seminar*, odnosno uočavamo izravan utjecaj Hrvatskog proljeća. Podsjetimo da je riješenost nacionalnog i manjinskog pitanja unutar socijalističke teorije i prakse⁷⁷ predstavljala jedan od glavnih oslonaca Jugoslavije u vanjskoj politici, ali i za unutarnju stabilnost zemlje. Problem je bio u tome što je ravnopravnost u zamršenoj multietničkoj konstelaciji SFRJ bilo gotovo nemoguće postići. Već je na VIII. kongresu SKJ

⁷⁵ Isto, „SEMINARI O LJUDSKIM PRAVIMA ORGANIZOVANI U OKVIRU PROGRAMA SAVETODAVNIH SLUŽBI U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA“, 1.

⁷⁶ Isto, kut. 5, „Izvjestaj sa 28. redovnog zasjedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 1973. godine“, 261-262.

⁷⁷ Bratstvo i jedinstvo, samoupravljanje i aktivna miroljubiva koegzistencija među zemljama bili su stupovi na kojima se temeljila jugoslavenska vanjska politika. Na kraju krajeva, i sâm Josip Broz Tito u telegramu za ohridski *Seminar* navodi: „Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija kao multinacionalno društvo je nastala na temelju borbe za slobodu i jednakost svih naših naroda i narodnosti, koja je temelj našeg federativnog socijalističkog i samoupravnog sistema. Postignuvši ta prava naroda i narodnosti u Jugoslaviji, mi nastojimo na internacionalnom planu osigurati da svi narodi i narodnosti uživaju puno pravo na nezavisni i slobodan razvoj.“ Vidi dalje: VISHINSKI 1977: 19, Text of the message addressed to the seminar by Marshal Josip Broz Tito, President of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. (prev. V. K.)

1964. pokrenuto pitanje uzroka nacionalne neravnopravnosti pa su ustavni amandmani iz 1967, 1968. i 1971. nastojali promijeniti odnose unutar federacije s tendencijom jačanja položaja republika.⁷⁸ No, jačanjem republika i pokrajina vidljiviji su postali i njihovi specifični interesi, za koje su nastojali dobiti potporu od najviših aktera vanjske politike, što u nekim slučajevima nije bilo izvedivo. Na primjer, SR Slovenija i SR Hrvatska bile su posebno angažirane za neriješena pitanja s Italijom i Austrijom, dok su SR Srbija i autonomna pokrajina Kosovo skretale pozornost na odnose sa susjednom Albanijom.⁷⁹ SR Makedonija je, pak, imala najsloženije odnose s Grčkom i Bugarskom. Ako tomu dodamo specifične interese tzv. „narodnosti“⁸⁰ te njihovu prostornu distribuciju po Jugoslaviji (neke savezne republike imale su puno veći broj prisutnih narodnosti od drugih), tada se pred nama pojavljuje interesno-politički mozaik koji ne daje unisonu sliku koja se nastojala prezentirati prema van. Izraženo brojkama, prema popisu stanovništva iz 1971, SFRJ je ukupno imala 20 522 972 stanovnika, od kojih su narodnosti činile 11%, odnosno 2 200 693 stanovnika.⁸¹ Najviše je bilo Albanaca (6,4% sveukupnog stanovništva), zatim Mađara (2,3% sveukupnog stanovništva) i Turaka (0,6% sveukupnog stanovništva), s time da je najviše članova narodnosti živjelo u Socijalističkoj Republici Srbiji i Socijalističkoj Republici Makedoniji. U SR Makedoniji, prema istom popisu, ima 1 647 308 stanovnika, od kojih čak 504 933 pripada narodnostima (279 811 Albanaca, 108 552 Turaka, 24 505 Rumunja, 7190 Vlaha i drugih).⁸² Stoga je logički održivo i politički oportuno da *Seminar* bude smješten u jednoj od tih dviju republika. Doduše, Makedonija se ipak bolje uklapala u jednu stavku mehanizma kojima je Jugoslavija nastojala postići svoje vanjskopolitičke ciljeve, to jest ostvariti realizaciju motiva pod točkom e).

Prema svemu sudeći, Makedonija je odabrana zbog još uvijek aktualnog makedonskog pitanja koje je kočilo poboljšanje odnosa između SFRJ, Bugarske i Grčke. Ono je dominiralo ovim prostorom još od početka 20. stoljeća, kada je Makedonija, nakon završetka Balkanskih ratova, podijeljena na tri dijela. Srbija je pripojila Vardarsku Makedoniju, Grčka Egejsku, a Bugarska Pirinsku.⁸³ Dvadesete godine obilježene su upletanjem u etnički sastav pripojenog teritorija pa su se vršile deportacije ili asimilacije Makedonaca te prisilno naseljavanje novog stanovništva

⁷⁸ MIHALJEVIĆ 2011: 37.

⁷⁹ JOVIĆ 2017b: 163-164.

⁸⁰ Status narodnosti u tom trenutku imali su: Albanci, Bugari, Česi, Mađari, Talijani, Rumunji, Ruteni/Rusini, Slovaci, Turci, Austrijanci, Nijemci, Grci, Židovi, Poljaci, Romi, Rusi, Ukrajinci i Vlasi. Vidi dalje: BOECKH 2010: 211.

⁸¹ ZOGRAFSKI 1977: 205.

⁸² Isto: 206.

⁸³ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, s. v. „Sjeverna Makedonija“.

kako bi se promijenila etnička slika spomenutog područja,⁸⁴ što je temelj kasnijim manjinskim sporovima. Uslijed toga su jugoslavenske političke odluke priznavanja makedonskog identiteta, odnosno zaštita makedonskog suvereniteta unutar Federativne Narodne Republike Jugoslavije Ustavom iz 1946. dočekane sa salvom negodovanja susjednih zemalja.⁸⁵ Dapače, ako se uzme u obzir da su obje zemlje imale teritorijalne pretenzije na SR Makedoniju, to pitanje odjednom ne postaje samo aktualno i osjetljivo, već pitanje opstojnosti jugoslavenskog teritorijalnog integriteta. S druge strane, za Bugarsku i Grčku makedonsko je pitanje podrazumijevalo odcjepljenje njihova teritorija (i stanovništva), za koji su smatrale da polažu povijesno pravo.⁸⁶ Kako bi se Jugoslavija maknula iz pat-pozicije, bilo je potrebno legitimirati samostalnost Makedonije. Uz to, ako se legitimira postojanje samostalne makedonske nacije, otvara se manjinsko pitanje u Grčkoj i Bugarskoj, što nikako ne odgovara ni jednoj ni drugoj državi.

Zbog toga je druga javno orijentirana manipulacija *Seminarom* mimo zornog predočenja prirodnih ljepota Makedonije obuhvaćala prikaz nacionalne samosvijesti Makedonaca na temelju raznih vidova vizualne i auditivne reprezentacije, ojačavajući tako svoju međunarodnu političku poziciju spram Bugarske i Grčke.

Ne čudi stoga što je Grčka pokušala osujetiti jugoslavenske propagandne aktivnosti. Jedan od pokušaja uključivao je obraćanje stalnog predstavnika Grčke u UN-u Emmanuela Megalokonomosa SAD-ovu ambasadoru u Ujedinjenim narodima. Megalokonomos je kazao da Jugoslavija želi manipulirati *Seminarom*, kako bi ugrozila grčku percepciju manjinskog pitanja u zemlji.⁸⁷ Svoj je zahtjev temeljio na stavovima kako je Ohrid odabran zbog blizine s grčkom granicom, iako nema svu potrebnu infrastrukturu, kao i na medijskim pisanjima u Skoplju i činjenici da Grčka nije bila pozvana na *Seminar* pa nije mogla prezentirati i argumentirati svoj stav pred međunarodnom zajednicom.⁸⁸ Zbog toga su molili SAD da ne sudjeluje na *Seminaru* i ne pruža Jugoslaviji dodatnu legitimaciju svojim sudjelovanjem. Međutim, kako je SAD u tom trenutku već potvrdio svoj dolazak,⁸⁹ grčki pokušaj osujećivanja jugoslavenske prednosti neslavno je pro-

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Ondašnji animozitet ispoljava se i danas jer je Grčka donedavno blokirala europski integracijski put Makedonaca, inzistirajući na promjeni državne zastave i samog naziva. Dapače, u tijeku je bugarsko-makedonski identitetski sukob u kojem bugarska strana zahtijeva od makedonske Vlade, odnosno naroda odbacivanje vlastitog identiteta s obzirom na to da su „Makedonci tek Bugari ispranog mozga“. Vidi dalje: VURUŠIĆ 2020.

⁸⁶ Central Intelligence Agency. 1968. The Macedonian Question Never Dies. Electronic Reading Room – General CIA Records, 14-16. <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp08c01297r000400240004-0> (pristup 15. 11. 2020)

⁸⁷ SINADINOVSKI 2010.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

pao. S druge strane, Bugarska je sudjelovala u radu *Seminara* pa ćemo se njezina pokušaja osporavanja jugoslavenskih nastojanja dotaknuti kasnije, a ovdje ćemo konstatirati da je zbog dugoročnog sukoba oko makedonskog pitanja s vremenom došlo do degradacije bugarske narodnosti unutar Jugoslavije te ukinuća određenih kulturnih institucija.⁹⁰

U trenutku dobivanja zelenog svjetla za organiziranje međunarodnog *Seminara*, Jugoslavija je oformila već spomenuti Jugoslavenski privremeni odbor za pripremu *Seminara* OUN-a, čija je glavna zadaća pripremanje svih aspekata *Seminara* u Ohridu.⁹¹ Između ostaloga, Odbor je započeo pripreme radnje propagandnog obavještavanja svih sudionika. Temeljna misao bila je implementacija raznorodnih tiskarskih elemenata u funkciji ideološko-teritorijalnog dimenzioniranja SFRJ, što se manifestiralo u izložbi postavljenoj u holu hotela *Desaret* za trajanja *Seminara*.⁹² Drugim riječima, izložbom se prezentirala izdavačka aktivnost u svojstvu opetovanog dokazivanja bratstva i jedinstva te ravnopravnosti među narodima i narodnostima.⁹³ Uslijed toga, elementi državne ideologije protkani su kroz obje tematske grupe izložbe: izdavačku djelatnost i sredstva informiranja, a radi lakšeg prodora propagande, sav je tekst izložbe primarno i obvezatno pisan engleskim jezikom, uz mogućnost usporedne upotrebe makedonskog jezika kako bi se mogla predstaviti u okolici.⁹⁴

U cjelini „izdavačke djelatnosti“ anticipirano je predstavljane knjiga na albanskom, mađarskom, turskom, talijanskom, slovačkom, bugarskom, rumunjskom, rusinskom i drugim jezicima sa svrhom reprezentiranja svih jezika narodnosti. Taj dio izložbe trebao je predstaviti najmanje 400 naslova, vodeći računa o tome da izvorne literature bude 70% naspram 30% prevedene literature.⁹⁵ Nadalje, za češku, mađarsku, talijansku i slovačku narodnost trebalo je biti osigurano 30 naslova svih žanrova – beletristike, udžbenika i drugih didaktičkih materijala, publicistike i tomu slično.⁹⁶ Što se cjeline „sredstva informiranja“ tiče, predstavljene su novine i časopisi na češkom, mađarskom, talijanskom, slovačkom, rusinskom

⁹⁰ BOECKH 2010: 218.

⁹¹ HR-HDA, HR-HDA-1709: SIVSOI, kut. 94, „Zabeleška sa drugog sastanka Jugoslovenskog privremenog odbora za pripremu *Seminara* OUN o manjinama u OHRIDU, održanog u SSIP 24. januara 1974. godine“, 1.

⁹² Isto, kut. 93, „Sinopsis izložbe. Izdavačka delatnost i sredstva javnog informisanja na jezicima narodnosti u SFR Jugoslaviji“, 4.

⁹³ Isto: 1.

⁹⁴ Isto: 1-4.

⁹⁵ Isto: 1.

⁹⁶ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „Okvirna skica za eksponate, tekstove i druge materijale u vezi izložbe o izdavačkoj djelatnosti i sredstvima javnog informiranja na jezicima narodnosti u SFRJ“, 1.

i ukrajinskom jeziku, a sve je bilo popraćeno audiovizualnim materijalima, odnosno fotografijama i zvukovnim zapisima radijskih emisija na pojedinom jeziku.⁹⁷

Međutim, o želji za dodatnom promidžbom vlastitih stajališta, a time i dodatnom instrumentalizacijom *Seminara* svjedoči činjenica da se dvjema knjigama posebno pridavala pozornost. U izvješćima možemo pronaći da su knjige *SR Makedonija* te *Narodi i narodnosti SFRJ* zauzimale središnje mjesto u samoj izložbi. Premda nismo uspjeli pronaći spomenute knjige, vjerujemo da ako uzmemo u obzir kontekst u kojem su pisane i tiskane, nema dvojbe o njihovoj propagandnoj ulozi. Dapače, za knjigu o Makedoniji možemo jamačno tvrditi kako je pisana s namjenom legitimacije jugoslavenskog stava i pokretanja makedonskog pitanja jer je sačuvano kazalo u jednom od dokumenata. Stoga nam je poznato kako je prvi dio knjige posvećen geografskom položaju Makedonije, dok je drugi dio knjige orijentiran k povijesnom razvoju makedonskog naroda i osnivanju Savezne Republike Makedonije unutar SFRJ. Treći dio donosi, pak, članke o makedonskom jeziku, književnosti, folkloru, umjetnosti itd.⁹⁸ Drugim riječima, u knjizi su obrađeni svi bitniji elementi koji bi neku etničku grupaciju legitimirali kao naciju.

O uspješnosti napora u pripremi propagandnih materijala svjedoči bugarsko-jugoslavenski sukob na samom *Seminaru*. Nakon završetka izlaganja bugarskog delegata Bahneva, tenzije koje su postupno rasle među jugoslavenskim i bugarskim sudionicima doživljavaju kulminaciju. Naime, bugarska je delegacija negativno reagirala u vezi jugoslavenske propagande na srpanjskoj sjednici⁹⁹ i izjavila da u Bugarskoj ne postoji makedonska manjina¹⁰⁰ te optužila Jugoslaviju da dijeli okolo promotivne materijale koji nose pogrešnu interpretaciju makedonske problematike i izravno se upleću u bugarsku unutrašnju politiku. CIA izvještava kako se čini da je Jugoslavija iskoristila svoju ulogu domaćina UN-ova seminara u svrhu ukazivanja na višegodišnji spor s Bugarskom te je opetovano isticala makedonsko pitanje da isprovocira bugarske delegate.¹⁰¹ Naravno, jugoslavenski je tisak događaj popratio u drugačijem tonu koji ne zahtijeva dodatno objašnjenje nakon citiranih naslova iz lista *Vjesnik* u kojima su vješto preskočene prvotne provokacije, ali je prenesena vijest o eskapadi: „Incident ničim izazvan“¹⁰² te „Stara pjesma Sofije“.¹⁰³

⁹⁷ Isto: 2-3.

⁹⁸ Isto, kut. 93, „INFORMACIJA o knjizi ‘SR MAKEDONIJA’“, 1.

⁹⁹ Central Intelligence Agency. 1974. Trends in Communist Propaganda. Electronic Reading Room – General CIA Records, 10. <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp85t00875r000300070029-7> (pristup 31. 8. 2020)

¹⁰⁰ -. 1974. Incident ničim izazvan. *Vjesnik* (Zagreb), 6. 7. 1974, 3.

¹⁰¹ Central Intelligence Agency. 1974. Trends in Communist Propaganda. Electronic Reading Room – General CIA Records, 10. <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp85t00875r000300070029-7> (pristup 31. 8. 2020)

¹⁰² -. 1974. Incident ničim izazvan. *Vjesnik* (Zagreb), 6. 7. 1974, 3.

¹⁰³ ĐORIĆ 1974: 3.

Najzad, nameće se pitanje je li sav predstavljen jugoslavenski napor polučio kakvegod rezultate nakon samog održavanja *Seminara* te kako je korespondirao sa službenom politikom UN-a na *Seminaru*.

Umjesto zaključka – rezultati uložениh napora

Iako se u kasnijim jugoslavenskim izvještajima ističe da je na *Seminaru* „(...) potaknut širok interes za naša iskustva i rešenja na unutrašnjem planu. Mnogi učesnici su /i na sednicama i privatno/ isticali Jugoslaviju kao zemlju sa najdalekosežnijim uređenjima položaja naroda i narodnosti“¹⁰⁴, predmnijevamo da tomu nije bilo tako. Nakon proučenih izvora i njihove kritičko-analitičke obrade, dolazimo do zaključka da su, u biti, jugoslavenski naponi samo djelomično ostvareni.

Elaboracijom manipulacije osnovnog sporazuma između UN-a i SFRJ, koja je u konačnici rezultirala značajnim povećanjem broja jugoslavenske delegacije (s dopuštenih 15 na 27 članova) i osiguravanjem kvantitativne premoći na *Seminaru*, povezanošću mjesta održavanja s jednim od glavnih lokalnih vanjskopolitičkih ciljeva SFRJ (dokazivanje makedonskog identiteta) te analizom jezičnih, političkih i multimedijских manipulacija (prišivanje uloge inicijatora UN-u, provociranje grčke i bugarske strane), to jest propagandnih aktivnosti vezanih za ohridski *Seminar*, nastojali smo prikazati kojim su se točno diskurzivnim sredstvima jugoslavenski dužnosnici poslužili kako bi u što većoj mjeri instrumentalizirali *Seminar* o manjinskim pravima. Međutim, iako je neosporna uspješnost proceduralnog jugoslavenskog nametanja ostalim zemljama, ne možemo doći do zaključka da su jugoslavenske manipulacije dovele do političkog trijumfa.

Najvažniji cilj, zadobivanja pozicije moći pred međunarodnom zajednicom, nije ostvaren. Ako promotrimo konačna izvješća dostupna cijelom svijetu, ne stječe se dojam o jugoslavenskoj dominaciji na *Seminaru*. Odnosno, njezino manjinsko i nacionalno rješenje koje je ponudila kao obrazac za međunarodnu upotrebu nije naišlo na široko prihvaćanje pa je samim time propao pokušaj osiguravanja prestiža u međunarodnoj zajednici. Dapače, postoji samo nekoliko paragrafa (od sveukupno 139) u kojima se nazire izravan jugoslavenski utjecaj, i to na teme koje nisu od presudnog značenja.

To znači da je profesor Capotorti kao glavni zastupnik UN-ove agende uspio u svojim namjerama da rasprava teče konstruktivističkim, univerzalističkim i pluralističkim tijekom koji ograničava u većem dijelu instrumentalizaciju manjina u državne ideološko-političke svrhe. Drugim riječima, izbjegavala su se specifična ideološka shvaćanja, a stavljali su se naglasci na načelne teme poput principa

¹⁰⁴ HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „IZVJEŠTAJ sa Seminara OUN o unapredjenju i zaštiti ljudskih prava nacionalnih, etničkih i drugih manjina“, 4.

nediskriminacije, jednakosti, međusobnog razumijevanja i tomu slično.¹⁰⁵ To se u konačnici ocrtavalo i u formulaciji službenih izvješća UN-a sa *Seminara* (nikad nije imenovan predstavnik ili država iza pojedinog stava) koja su globalno čitana i citirana. Tako je zapravo poništen sav jugoslavenski napor u samom procesu organiziranja i provođenja *Seminara*, kojim je htjela steći dodatnu prednost nad ostalim državama. Naravno, upoznatima u tematiku je i dalje moguće prepoznati podrijetlo zastupnika iščitavajući određene elemente izražene u izvještaju. Tako je jugoslavenskoj intervenciji, koju podupire trećina ondašnjih sudionika, pridana ista pozornost kao jednoj intervenciji afričkog delegata jer su svedeni na isti paragraf konačnog izvješća iz 1974.¹⁰⁶

Konačan jugoslavenski napor u širenju svojeg obrasca utjelovljen je tiskanjem knjige tri godine nakon održavanja *Seminara* u kojoj je u većoj mjeri zastupljena jugoslavenska perspektiva. Naime, kako se iz konačnog izvješća, tiskanog u New Yorku 1974, ne vidi dovoljno jugoslavenska vizura, a samim time i u konačnom Capotortijevu izvješću, 1977. biva tiskana knjiga u uredništvu Borisa Višinskog na engleskom jeziku kojom je jugoslavensko vodstvo nastojalo ispraviti takav ishod. Zbog toga je spomenuta knjiga mimo originalnog izvješća iz 1974. obuhvatila sve monografije zemalja, od kojih jugoslavenske, podsjećamo, čine 34,6%. Također, u uredničkom predgovoru stoji napomena da su pojedini radovi skraćeni kako bi se izbjegla redundancija stavova.¹⁰⁷ Međutim, zanimljivo je što su jugoslavenska izlaganja, iako ima najviše preklapanja oko službenog modela rješavanja manjinskog pitanja, ostala netaknuta, što bi značilo da je namjerno ostavljeno jugoslavensko rješenje za eventualnog čitatelja. Naposljetku, govori, hvalospjevi jugoslavenskih političara (između ostaloga, i brzojav Josipa Broza Tita) pri otvaranju *Seminara* stavljeni su u prvi dio knjige, dok su u originalnom izvješću na kraju zajedno s ostalim aneksima.

Jedan segment u kojem su ostvareni ciljevi, odnosno u kojem je instrumentalizacija urodila plodom jest dokazivanje makedonskog identiteta pred međunarodnom zajednicom. Smatramo da je *Seminar* u Ohridu jedan od događaja u povijesti koji su pridonijeli rješavanju makedonskog pitanja jer je Jugoslavija svojim propagandnim pristupom uprla sva svjetla pozornice u tom smjeru i time otežala negiranje postojanja Makedonaca. Tim više što se ubrzo nakon *Seminara* dogodila smjena vlasti u Grčkoj te poboljšanje odnosa s Bugarskom pa su u tom trenutku stvoreni uvjeti većeg stupnja spremnosti rješavanja makedonske problematike.

SFRJ je polučila djelomičan uspjeh i u ostvarivanju svojih proklamiranih javnih ciljeva. Odnosno, uspjela je u stvaranju imidža zemlje s jasno izraženim zanimanjem

¹⁰⁵ Isto: 6.

¹⁰⁶ Riječ je o § 32. Vidi dalje: Seminar 1974: ST/TAO/HR/49.

¹⁰⁷ VISHINSKI 1977: 7-8.

za manjinsku problematiku, što proizlazi iz činjenice da je organizirala *Seminar* u Ljubljani 1965. o multietničkim državama i ovaj 1974. o manjinama te tako ipak pridonijela razvoju svijesti o manjinskoj problematici na ovom, ali i širem europskom, pa i svjetskom prostoru. Priznanje za taj angažman stiglo je u konačnici i od samog Capotortija.¹⁰⁸ Nadalje, zbog svoje uloge u Pokretu nesvrstanih zemalja, aktivno je propagirala politiku borbe protiv aparthejda i bilo kojeg oblika rasne diskriminacije u svijetu (što je bilo vidljivo i na *Seminaru*), što bi značilo da je od svojih pet javno proklamiranih ciljeva, ispunila četiri, s iznimkom ranije objašnjenog najvažnijeg cilja.

Bibliografija

Arhivski izvori

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), HR-HDA-1409: Savjet Izvršnog vijeća Sabora za odnose s inozemstvom (SIVSOI) (1967 – 1977).

Objavljeni izvori

CAPOTORTI, Francesco. 1979. *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations.

Central Intelligence Agency. Electronic Reading Room – General CIA Records. <https://www.cia.gov/library/readingroom/> (pristup 15. 11. 2020)

ĐORIĆ, Ljubo. 1974. Stara pjesma Sofije. *Vjesnik* (Zagreb), 6. 7. 1974.

Minority Rights 2010. *Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation*. 2010. New York: United Nations.

Seminar. 1974. *Seminar on the Promotion and Protection of the Human Rights of National, Ethnic and Other Minorities. Ohrid, Yugoslavia, 25 June – 8 July 1974*. New York: United Nations.

ŠUVAR, Mira, ur. 1974. *Sedmi kongres Saveza komunista Hrvatske. Zagreb, 7-9. IV 1974. Stenografske bilješke*. Knj. I. Zagreb: Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske.

VISHINSKI, Boris, ur. 1977. *The Ohrid Seminar on Minorities. United Nations Seminar on the Promotion and Protection of Human Rights of National, Ethnic and Other Minorities. Ohrid, Yugoslavia 25 June – 8 July 1974*. Skopje: Macedonian Review Editions.

VURUŠIĆ, Vlado. 2020. Ništa od EU? Nakon 20 godina patnje s Grcima, Makedoncima je sada stigao novi hladan tuš: „Blokada!“. *Jutarnji list* (Zagreb), 22. 9. 2020. https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/nakon-20-godina-patnje-s-grcima-makedoncima-je-sada-stigao-novi-hladan-tus-blokada-15020501?fbclid=IwAR33PACCwGnhxNHBgz_OoVR7u3kZObmC8xB919_WI0nTR1pxvp9mD5fee3Q (pristup 15. 11. 2020)

-. 1974. Incident ničim izazvan. *Vjesnik* (Zagreb), 6. 7. 1974.

¹⁰⁸ CAPOTORTI 1979: 29.

Literatura

- AKBULUT Olgun, Elçin AKTOPRAK (ur.). 2009. *Minority Self-Government in Europe and the Middle East. From Theory to Practice*. Leiden: Brill Nijhoff.
- BOECKH, Katrin. 2010. Ethnic Minorities in Socijalist Yugoslavia 1945-1990: Compromises until the End. U *Minorities in the Balkans*, ur. Dušan T. Bataković, 205-220. Belgrade: Institute for Balkan Studies,
- DIJK, Teun van. 2001. Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. U *Methods of Critical Discourse Analysis*, ur. Ruth Wodak, Michael Meyer, 95-120. London: Sage Publications.
- GEDEON, Charles G. (ur.). 2007. *Who's Who in the Arab World 2007-2008*. München: Publitec Publications – K. G. Saur.
- JAKOVINA, Tvrtko. 2017. The Active Coexistence of Non-aligned Yugoslavia. U *Yugoslavia from a Historical Perspective*, ur. Sonja Biserko, 461-514. Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- JANDRIĆ, Berislav. 2005. *Hrvatska pod crvenom zvijezdom. Komunistička partija Hrvatske 1945.-1952*. Zagreb: Srednja Europa.
- JONČIĆ, Koča. 1962. *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*. Beograd: Savremena administracija.
- JOVIĆ, Dejan. 2017a. *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Zagreb: Fraktura.
- JOVIĆ, Dejan. 2017b. Analiza vanjske politike socijalističke Jugoslavije: akteri i strukture. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 14/1: 147-169.
- KHAN, Ahmad Kamal. 2016. The Protection of Minorities – Whether a Neglected Fields?. *Athens Journal of Law* 2/1: 33-48.
- MICHALSKA, Anna. 1998. Migrant Workers as a „New“ Minority. Sociological and Legal Definition of Minority. U *The Role of the Nation-State in the 21st Century. Human Rights, International Organisations and Foreign Policy. Essays in Honor of Peter Baehr*, ur. Monique Holleman-Castermans, Fried Van Hoof, Jacqueline Smith, 135-150. The Hague: Kluwer Law International.
- MIHALJEVIĆ, Josip. 2011. Ustavna uređenja temeljnih prava u Hrvatskoj 1946.–1974. *Časopis za suvremenu povijest* 43/1: 25-51.
- MILARDOVIĆ, Anđelko, Aleksandar VUKIĆ. 1998. *Manjine u Europi. Dokumenti*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- NORMAND, Roger, Sarah ZAIDI. 2008. *Human Rights at the UN. The Political History of Universal Justice*. Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press.
- PETRIČUŠIĆ, Antonija. 2005. The Rights of Minorities in International Law: Tracing Development sin Normative Arrangements of International Organizations. *Croatian International Relations Review* 11/38-39: 47-58.
- THIO, Li-Ann. 2005. *Managing Babel: The International Legal Protection of Minorities in the Twentieth Century*. Leiden: Koninklijke Brill NV.

WODAK, Ruth. 2001. What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. U *Methods of Critical Discourse Analysis*, ur. Ruth Wodak, Michael Meyer, 1-13. London: Sage Publications.

ZOGRAFSKI, Dančo. 1977. Working Paper No. 19. U VISHINSKI 1977: 205-211.

Mrežne stranice

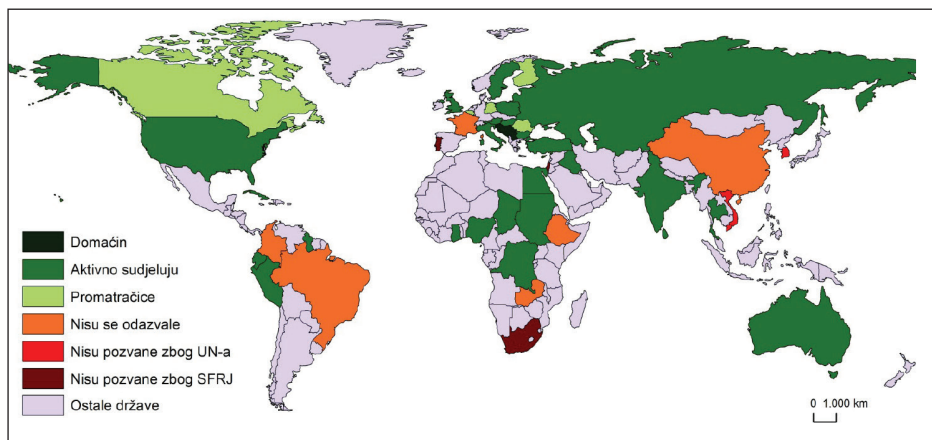
GJIDARA, Marc. 2001. Državljanstvo i nacionalnost u federativnoj Jugoslaviji. *Hrvatska revija* 1/2: 37-45. <https://www.matica.hr/hr/322/drzavljanstvo-i-nacionalnost-u-federativnoj-jugoslaviji-20894/> (pristup 15. 11. 2020)

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, s. v. „Sjeverna Makedonija“. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38252> (pristup 15. 11. 2020)

SINADINOVSKI, Dušan. 2010. Greece Covered Up Macedonians. <https://documents-mk.blogspot.com/2010/06/greece-covered-up-macedonians.html> (pristup 15. 11. 2020)

Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights. 2020. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SC/Pages/SubCommission.aspx> (pristup 15. 11. 2020)

Prilozi

Karta 1. Sudionice Seminara u Ohridu 1974. i ostale involvirane zemlje

* Izvori: Seminar 1974: ST/TAO/HR/49, § 4-5; 2; HR-HDA, HR-HDA-1409: SIVSOI, kut. 94, „Informacija Seminar OUN o manjinama u Ohridu“, prilagodio Karlo Mak.

Tablica 1. Popis jugoslavenske delegacije na Seminaru u Ohridu 1974.

Ime i prezime	Status na Seminaru u Ohridu	Autor „monografije zemlje“
Dimče Belovski	Delegat	-
Miljan Komatina	Delegat	
Pajazit Nuši	Delegat	-
Marinko Grujić	Delegat	Da (Working Paper No. 13)
Koča Jončić	Delegat	Da (Working Paper No. 14)
Mijat Šuković	Zamjenik delegata	-
Ivan Ginovski	Zamjenik delegata	-
Lašzlo Rehák	Zamjenik delegata	Da (Working Paper No. 18)
Silvio Devetak	Zamjenik delegata	-
Atif Purivatra	Zamjenik delegata	-
Naste Čalovski	Zamjenik delegata	Da (Working Paper No. 26)
Janko Jeri	Zamjenik delegata	-
Juraj Andrassy	Zamjenik delegata	Da (Working Paper No. 15)
Todor Džunov	Savjetnik	-

Z. (?) Gruda	Savjetnik	-
Miladin Gvozdenov	Savjetnik	-
Hajredin Hodža	Savjetnik	Da (Working Paper No. 22)
Branimir Janković	Savjetnik	-
Savin Jogon	Savjetnik	Da (Working Paper No. 21)
Drago Mirkošević	Savjetnik	-
Gavro Perazić	Savjetnik	-
Dušan Popovski	Savjetnik	-
Budislav Vukas	Savjetnik	-
Dančo Zagrovski	Savjetnik	Da (Working Paper No. 19)
Gazmed Zajmi	Savjetnik	Da (Working Paper No. 25)
Zagorka Ilić	Savjetnik	-
Todor Bojadžijevski	Savjetnik	-

* Izvori: Seminar 1974: ST/TAO/HR/49, aneks 1 i § 16.

Yugoslav instrumentalization of the 1974. UN Seminar on Minority Rights in Ohrid

The present study provides an analysis of the two evident parallel agendas prior to and during the Ohrid 1974 Seminar on the Promotion and Protection of the Human Rights of National, Ethnic and Other Minorities and the means whereby these agendas were to be implemented.

To answer the main research question as precisely as possible, we draw from research into political history and apply critical discourse analysis, which enable both an in-depth, fine-grained analysis and a broader contextualisation of global politics.

Keywords: SFRY, 20th century, minorities, UN

Ključne riječi: SFRJ, 20. stoljeće, manjine, UN

Vinko Kovač
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
vinkokovac2@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2021.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*